

Відгук
офіційного опонента Дракохруст Тетяни Вікторівни,
доктора юридичних наук, доцента, професора кафедри теорії права та
конституціоналізму Західноукраїнського національного університету
на дисертаційну роботу Коваленко Олени Володимирівни
«Соціокультурна динаміка міграційних
процесів у глобалізованому світі»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія

1. Актуальність теми дослідження. Міграційні процеси стають все більш суттєвим аспектом соціокультурної динаміки, і вони розглядаються як ключовий елемент глобалізації, впливаючи на різноманітні аспекти розвитку суспільства. Однією з центральних причин міграції є глобальні виклики, насамперед такі, як економічна нестабільність, конфлікти, зміна клімату та інші кризові ситуації, що змушують людей шукати кращі умови для життя в інших країнах. Цей процес призводить до формування різноманітних міжкультурних спільнот та створення мультикультурного суспільства.

Глобалізація також впливає на соціокультурний ландшафт, розширюючи можливості взаємодії між різними культурами. Водночас, це продукує серйозні виклики у сфері збереження індивідуальних культурних ідентичностей та виробленні нових форм соціокультурної взаємодії. Спілкування між різними групами людей може сприяти взаєморозумінню, але також може викликати конфлікти та проблеми інтеграції.

Дослідження соціокультурної динаміки міграційних процесів у глобалізованому світі є важливим для розуміння та вирішення проблем, пов'язаних з міграцією. Воно дозволяє вивчати вплив міграції на культурні та соціальні трансформації в різних країнах, враховуючи сучасні реалії глобального суспільства. Таке дослідження сприяє розробці ефективних стратегій управління міграційними процесами, сприяє створенню більш толерантного та взаєморозуміючого світу.

Дисертація виконана у межах науково-дослідної роботи кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка «Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс» (№ 0111U000154) та «Толерантність і сучасний світовий порядок» (№ 0111U000155).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота виявляє системний підхід до предмета дослідження. Загальна структура рукопису, який запропонувала авторка, має належне обґрунтування та відповідає стандартам класичного наукового підходу. Подання основного змісту роботи відрізняється логічністю та послідовністю, орієнтованими на досягнення визначеної мети та вирішення поставлених завдань.

Можна стверджувати, що реалізація визначених завдань дозволила авторці досягнути мети дослідження, яка полягає у здійсненні соціально-філософського аналізу соціокультурної трансформації міграційних процесів у ситуації зростання транзитивності і нелінійності розвитку глобалізованого світу. Цьому сприяло виважене та кваліфіковане формування методологічної основи дисертації.

Обґрунтованість наукових положень дисертаційної роботи та достовірність одержаних результатів підтверджені комплексним використанням різноманітних методів дослідження, що дало змогу якісно проаналізувати як теоретичні питання, так і практику дослідження соціального статусу та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах російсько-української війни.

У процесі виконання дисертаційного дослідження авторка використовувала різні методологічні підходи, що сприяли забезпеченню достовірності та об'єктивності отриманих нових знань, зокрема економічний підхід (Е. Равенштайн) - у його межах міграційні процеси пов'язуються з перманентними станами економічних криз, соціальними потрясіннями і стихійними лихами, які "відштовхують" населення з країни; макроекономічний підхід (Г. Раніс, Дж. Харріс, Дж. Фей) - міграція

пов'язується з різницею між попитом на робочу силу і пропозицією у різних країнах (регіонах); мікрорівневний підхід (Дж. Борджас, Л. Сьястад, М. Тодаро) - мігранти розглядаються як раціонально діючі суб'єкти, які свідомо приймають рішення щодо власного просторового переміщення (або відмову від нього); методологічні позиції теорії "подвійного ринку праці" (М. Піоре, А. Порт) - у якій міграція пов'язується з феноменом постійного попиту на робочу силу в країнах з розвинутою економікою; концептуальні положення світ-системного аналізу І. Валлерстайна - світ-системний аналіз виходить з тези, що функціонування "світ-економіки" базується на суспільному поділі праці, який зумовив нееквівалентний обмін між країнами центру та країнами напівпериферії й периферії; методологічні принципи політологічного підходу до розуміння міграційних процесів - методологічні принципи теорії політичного реалізму (Н. Моргентау) використовуються в дослідженні в площині врахування національних інтересів (у сфері економіки, релігії, етнічних відносин) у процесі регулювання міграції, необхідності в ситуації зростання глобалізаційних процесів і наростаючої соціальної транзитивності зростання ролі держави у сфері регламентації умов в'їзду і перебування іммігрантів; методологічні принципи глобалізаційного підходу (С. Сассен) використовуються у дисертаційній роботі у площині дослідження зниження ролі національних держав у процесі регулювання міграційних процесів і закономірного зростання ролі наднаціональних організацій і транснаціональних корпорацій у міграційних процесах сучасності тощо.

Дисертанткою висловлено низку слушних рекомендацій, які відзначаються новизною щодо різновекторних тенденцій соціокультурної динаміки міграційних процесів у сучасному суспільстві, стану, тенденцій і перспектив наукових досліджень проблем ефективного функціонування економік країн світу. Отже, з повним правом можна стверджувати, що новизна дисертації виявляється як у самому підході до досліджуваних проблем, так і в запропонованому вирішенні наукового завдання. Дисертаційна робота має завершену форму, логічно послідовна, виконана

творчо і грамотно. Це і дозволило дослідити необхідні питання й сформулювати цінні рекомендації для розуміння філософських категорій.

Окремо слід відмітити прискіпливий та виважений підхід дисертантки до вивчення теоретичних джерел, детальний аналіз кожного наукового поняття та терміну з огляду на різні позиції, формування власних висновків та позицій, що свідчить про комплексний науковий підхід до досліджуваних явищ. Зокрема, доведено необхідність використання у дисертації міждисциплінарного комплексного підходу до аналізу міграції і міграційних процесів, який дозволив синтезувати методологічні підходи і категоріальний апарат, напрацьований у межах соціальної філософії, політології, соціології, демографії, економіки, історії та ін.

Олена Коваленко переконливо демонструє аналітичний стиль мислення, здібність робити самостійні висновки, критично оцінювати досягнуте в науці, узагальнювати різні підходи до теоретично складних питань, що розглядаються в дисертації. Особливо варто зазначити про здійснення аналізу причин сучасних міграційних процесів, впливу екологічної міграції на подальше збільшення міграційних потоків, а також поширення Covid-19 і повномасштабне неспровоковане вторгнення Російської Федерації до України.

Не можна не погодитись із висновками дисертантки, що саме держава й наддержавні інституції у ситуації соціальної транзитивності мають взяти на себе регламентацію умов в'їзду і перебування іммігрантів на своїй території на підставі національних інтересів і завдань транснаціональної безпеки.

Заслуговують на підтримку висновки дисертантки про те, що в умовах війни сформувалася й ціла низка факторів, які спонукатимуть українських біженців не повертатися в Україну: побоювання за своє життя; небажання бути мобілізованими; руйнування економічного потенціалу України; затяжний характер війни.

Робота містить й інші позитивні висновки, відображені в дисертації та авторефераті, серед яких зокрема: удосконалено розуміння того, що в індустріальному суспільстві основними чинниками активізації міграційних

процесів були насамперед економічні, демографічні, політичні (безпекові) та екологічні чинники; у період індустріалізму саме трудові ресурси набули статусу глобального ресурсу, переміщення якого в географічному, соціально-економічному, науково-технологічному просторі мало визначальний вплив на характер і динаміку соціального та культурного розвитку не лише окремих країн, а й цілих регіонів; доведено, що внаслідок пандемії Covid-19 відбулася кардинальна трансформація міграційної політики у різних країнах світу: національні уряди, з одного боку, отримали більш жорсткі важелі щодо закриття кордонів, недопуску потенційних мігрантів, біженців або внутрішньо переміщених осіб на свою територію; а з другого боку, національні держави в умовах пандемії зберегли практики вибіркового послаблення міграційної політики для "потрібних" для їх економіки професійних або вікових груп; доведено, що державна політика України має бути зосереджена на цілеспрямованій інтеграції ВПО у місцеві громади, забезпеченні переселенців тимчасовим, а в перспективі й постійним житлом, наданні їм сприятливих можливостей для пошуку роботи, медичного обслуговування, отримання належного рівня середньої й вищої освіти та ін.

З огляду на вище сказане є усі підстави вважати, що дисертаційна робота Олени Коваленко є одним з перших, досить успішних кроків, спрямованих на заповнення існуючих прогалів у національних наукових дослідженнях, присвячених актуальним проблемам соціально-філософського аналізу соціокультурної трансформації міграційних процесів.

3. Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед у тому, що представлене дослідження є одним з небагатьох у вітчизняній науці комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем міграції й міграційних процесів у ситуації мінливості й транзитивності розвитку глобалізованого світу через призму соціально-філософського аналізу.

Найбільш суттєвими і важливими здобутками, що одержані Оленою Коваленко особисто і характеризують новизну її дисертації, є наступні: обґрунтовано, що в країнах периферії та напівпериферії світ-системи в

умовах четвертої індустріальної революції магістральною причиною зростання міграційних настроїв є зростання бідності й безробіття серед значної частини їх населення через поглиблення технологічно зумовленої прірви у рівні доходів між країнами-донорами і розвинутими країнами центру світ-системи – країнами-акцепторами мігрантів; встановлено, що ключовою умовою нівеляції соціальної напруженості в українському суспільстві є ефективне інформування громадян України щодо проблем ВПО і біженців, продукування відчуття соціальної солідарності між громадянами держави, зростання рівня толерантності до думки іншого, продукування в соціумі ідей гуманізму, милосердя і співпереживання.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертації викладено у 16 публікаціях, з них: 4 статті опубліковано у фахових наукових виданнях України, 1 – в закордонних наукових виданнях, 11 – у збірниках матеріалів та конференцій (з них 10 – у вітчизняних виданнях, 1 – у зарубіжному виданні). Аналізуючи тематику і зміст праць Олени Коваленко, констатуємо, що всі вони повною мірою відображають результати дослідження.

5. Практичне значення отриманих результатів. Наукове та практичне значення дисертаційної роботи Олени Коваленко полягає у тому, що сформульовані у дисертаційному дослідженні теоретичні положення, висновки та пропозиції, орієнтовані на вирішення конкретних завдань, що ставляться практикою, а також потребами забезпечення ефективного аналізу соціокультурної динаміки трансформації рівнів, форм і механізмів міграційних процесів у ситуації транзитивності та нелінійності розвитку сучасного суспільства у глобальних масштабах. Крім того, результати дисертаційного дослідження можуть бути впроваджені як у нормотворчу діяльність, так і у навчальний процес.

Отримані результати можуть слугувати основою для прогнозування тенденцій у міграційній політиці та формування стратегій та тактик управління негативними наслідками масової трудової міграції українців за

кордон. Це може виявитися ключовим в контексті сучасних модернізаційних викликів, пов'язаних із третьою та четвертою індустріальними революціями. Висновки, отримані у дисертаційній роботі, можуть знайти практичне застосування в діяльності державних органів для оптимізації міграційної політики та здійснення взаємодії з міжнародними організаціями, зокрема з Міжнародною організацією міграції та Міжнародною організацією праці.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Однак, як і при дослідженні будь-якої достатньо складної і нової теоретичної проблеми, у зазначеній дисертації є спірні, неузгоджені і недостатньо обґрунтовані положення, які можуть стати підґрунтям для наступної наукової дискусії і звісно, насамперед, напрямами подальшої розробки даної проблеми. В цілому, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, слід вказати і на певні його дискусійні моменти, зокрема:

1. Розглядаючи особливості етапів міграційних процесів у соціокультурному просторі індустріального суспільства в підпункті 2.1. варто було б продовжити думку та розгляд 1989 року – Падіння Берлінської стіни, розпад СРСР та як наслідок розгортання ряду міжнаціональних конфліктів після 1991 року.

2. На с. 86 дисертаційної роботи згадано та розглянуто міграційну кризу 2015 року. Авторці слід було також взяти до уваги інші кризи, а саме «штучну» міграційну кризу на кордоні з Білорусією та Польщею та міграційну кризу внаслідок російсько-української війни.

3. Варто було б детальніше розглянути особливості і наслідки міграційних процесів у період російсько-української війни, додати окремим підпунктом чи продовжити думку, спираючись на послідовні тези підпункту 2.3.

4. Підпункт 3.2. присвячений особливостям соціального статусу і процесів реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах російсько-української війни. Логіка авторки абсолютно зрозуміла, проте доречно було б висвітлити аналіз соціального статусу інших категорій іммігрантів (переселенці, що стали громадянами країни імміграції, іноземці з

постійним дозволом на проживання, тимчасові мігранти, що мають візу і дозвіл на роботу, нелегальні іммігранти тощо).

7. Загальна оцінка дисертації. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що сформульовані у дисертації, відповідно до вимог до такого типу робіт, достатньо повно викладені в авторефераті та відображені в опублікованих працях дисертантки, дають можливість науковій спільноті оцінити здобутки дисертантки та сформувані уявлення про хід та розвиток наукової думки, їх оригінальність, новизну та індивідуальність.

Дисертація Коваленко Олени Володимирівни «Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі» є самостійною, завершеною кваліфікаційною працею у вигляді спеціально підготовленого рукопису, що містить науково обґрунтовані теоретичні результати, наукові положення із відповідним рівнем новизни. З огляду на концептуальні положення, теоретичну і практичну значущість, висновки і рекомендації дисертаційна робота відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», п. 6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022 р.), а її авторка – Коваленко Олена Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права
та конституціоналізму
Західноукраїнського національного
університету

